

A „SZÉTBONTHATATLAN SZÖVEVÉNY”

Pomogáts Béla: A költészet szigettengere

B Á N Y A I J Á N O S

Pomogáts Béla újabb könyvei sorából *A költészet szigettengere* címűt olvastam a napokban, a Littera Nova Kiadó kiadásában. A mai és a közelmúlt magyar költészetének azt a vonulatát követi nyomon Pomogáts tanulmányokat, kritikákat, esszéket, emlékezőket tartalmazó kötete, amely annak ellenére, hogy a szerző megfigyelése szerint a költészet kommunikációs válságban van, és ezért „a magyar költészet helyzete ma nem igazán biztató”, mégis fenntarthatónak és mondhatónak mutatja a költészet közösségi szerepvállalását. Van a kortárs magyar költészetnek egy másik, vagy éppen harmadik vonulata is, amely ezt a szerepvállalást nem véli többé se mondhatónak, se írhatónak, és megkísérel kialakítani egy kevésbé hagyományos költői beszédmódot, ettől remélve a költészet kommunikációs válságának feloldását. Pomogáts tudja, hogy „messze már az a kor, amelyben a magyar költő »lángoszlopnak«, vátesznek és prófétának tudta magát”, és természetesen messze már az a kor is, amelyben a költészet a közösség nevében küldött üzenetet akár a történelemnek, akár a politikának, vagy egyszerre mindkettőnek.

Pomogáts mégis, ennek ellenére, a közösségi költői szerepvállalást keresi és ismeri fel az elmúlt évtizedek költői teljesítményeiben, és ezeket tekinti a mai magyar költészet „nagy értékeinek”. Pomogáts elvárásai a költészettel szemben annak a költészetértő kritikusnak az elvárásai, aki a versnek csak a silányságot nem bocsátja meg, viszont a kritikus választott szempontjaitól való eltérést érteni és értelmezni tudja. Még akkor is, ha érdeklődésének köréből kimaradnak a másik, a harmadik, a következő vonulat költői. Vagyis Pomogáts Béla tanulmányai és kritikái úgy „egyoldalúak”, hogy eközben nem tagadják meg a másik oldaltól sem az értéket, sem az érdemet. Még akkor sem, ha szerzőjük legtöbbjükről említést sem tesz. Így lesz aztán új kötetébe gyűjtött

írásainak hőse Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Nagy László, Kormos István, Kányádi Sándor és Szilágyi Domokos, de Vas István, Nemes Nagy Ágnes, Somlyó György és Székely János is. Leginkább azok a költők, akik a szerepvállalást, nemegyszer a küldetésességet is a „látomásos-képi”, legtöbbször a későmodern beszédmód őrzésével tartják fenn. Azok tehát, akik a hagyományosabb poétikák nyomvonalán kísérelnek meg szembenézni a mai költészet kommunikációs válságával. Még akkor is, ha ez a válság nem oldható fel sem a korábbi poétikák eszközeivel, sem a „lángoszlop” szerepének visszaszerzésére tett kilátástalan vállalkozással. Pomogáts nem is számít ilyen irányú változásra. Csupán azt a meggyőződését tartja fenn, hogy a vers azonkívül, hogy költészet, még más is lehet, hogy a versben a „látomás” és a „képen” kívül még más is felismerhető. Ez a más azonban nem több és nem kevesebb, mint amennyit a próféataságot már maga mögött hagyó költészet még képviselhet a történelemben, amennyiben valóban versként és nem képviseleti szándékként értelmezhető.

Van *A költészet szigettengerébe* gyűjtött írásoknak egy egészen sajátos vonása is. Pomogáts legtöbbször a költők portréját írja meg, ám azoknak a költőknek a portréjába, akiket különösen kedvel, és akik közül néhányról korábban könyvet is írt, legutóbb Juhász Ferencről, Illyés Gyula, Nagy László, de Nemes Nagy Ágnes portréjába is verselemzéseket sző, hosszan időz el egy-egy általa kitüntetett versnél, bizonyítva ezáltal, hogy az a *más*, ami semmiképpen sem többlet, de létező, másként nem is fejezhető ki, csakis rendkívüli poétikai értékeket hordozó versekben. Vagyis ha engedményt tesz, főként emlékező jellegű írásaiban a barátság és a tisztelet nevében a költői szerepvállalásnak ezt legritkábban erősíti meg túlzott vagy éppen pusztá retorikai méltánnyalással. Pomogátsnak van értékrendje, és az általa felépített értékhierarchia hitelt érdemel, mert se nem kizárólagos, se nem elfogult.

Ferencz Győző „a közelmúlt magyar költészetéről” szóló 1995-ben keletkezett írásában említette meg, hogy „a líra elvesztette társadalmi befolyását, illetve hagyományos vezető szerepét”. Ezt Pomogáts is tudja, amikor arról beszél, hogy „a költészet ügye” többé nem közügy, hiszen – szerinte – „az új politikai és gazdasági vezető elit nem olvas verseket, és mintha a hagyományos magyar versolvasó réteg is elfordult volna a költészettől”. De ők ketten eltérően értelmezik ezt a változást. Ferencz Győző magasra értékeli, mert – szerinte – ebből következően „a magyar líra lehetőségei, hogy feladatait tisztán irodalmi eszközökkel oldja meg, kitágultak”, míg Pomogáts úgy látja, hogy a változás folytán „a magyar költő nemegyszer érzi munkáját korszerűtlennek, a társadalomban betöltött helyét bizonytalanának”. Ennek ellenére mind Pomogáts, mind Ferencz Győző úgy látja, hogy „a magyar költészet ma is, éppúgy mint korábban bármikor, megteremti önmaga legjobb minőségét”. Pomogáts szerint

a „látomásos-képi” beszédmód őrzésével és fenntartásával, Ferencz Győző szerint a „nyelvkritikai költészet” vonulatának érvényre jutásával. Két egymásnak ellentmondó költészet szemlélet olvasható ki ezekből a szemléleti eltérésekből és különbségekből, de úgy látszik, ez a két nézőpont találkozik is abban a bizonyosságban, hogy a megélt válságot, akár kommunikációsak véljük, akár általános érvényűnek, a költészet, a kortárs magyar líra értéktelenséggel ellensúlyozni képes.

Még akkor is, ha Pomogáts Béla meggyőző költőportréi és verskritikái arról szólnak, hogy „a magyar költészet ma, fájdalom, egyféle »szigetletbe« kényszerült: a felismerés, a gondolat, az érzés kis szigetei magasodnak a hétköznapok tengere fölé. Veszélyeztetettek ezek a szigetek, pedig sok van belőlük, egész »szigettenger«: szellemi és történelmi, magyar és európai örökségünk szigetei”. Pomogáts Bélának az „utóbbi fél évszázad magyar költészetének nagy értékeire” figyelő tanulmányaiban, esszéiben, kritikáiban, emlékezéseiben a válságok és hétköznapok fölé emelkedő költői magaslatokat veszi sorra és nevezi meg, miközben egyetlen pillanatra sem feledkezik meg a költészet válságáról, a „szigetletbe” kényszerült költő és költészet történelmi és közösségi szerepvesztéséről. Így kell érteni a kötet címében olvasható földrajzi nevet is. A „szigettenger” itt valójában tengernyi szigetet jelent, sok magában álló és egymástól elkülönített szigetet költőknek és verseknek. Ezek a szigetek egy-egy költői életmű lakozik, szinte mindig magányosan, mert a „szigetlet” a magányosság, sokszor a kényszerű elhagyatottság létalakja. Persze, Pomogáts költészet szemlélete kapcsolatot teremt a szigetek magaslati pontjai között. Ennek a kapcsolatnak a megnevezése az az aggodalmas hit és bizalom, amivel Pomogáts a költőkre, a versekre, a költői életművekre tekint. A tengert is látja a magányos szigetek körül, amely tenger nemcsak elválaszt, hanem össze is köt, lenn a tenger mélyének rejtekében és homályában húzódó szalak révén. Ezeket a szalakat nevezi Pomogáts Jékely Zoltán verseiről szólva „történelmi tudatnak” és „közösségi szolidaritásnak”. Ez az a más, ami a szerinte értékelhető verseken átsugárzik, ez az a kevés, vagy éppen a legtöbb, ami a költőtől és a költészettől a válságok és változások után is – szerinte – elvárható. Ez egyszerre poétikai teljesítmény és „szellemi ellenállás” is. Pomogáts Béla írásainak szelleme nem az elvárásaitól eltérő és más irányt választó költői vonulatnak áll ellent, holott keserű szavakkal illeti a posztmodernet, hanem a silánynak és hiteltelennek, mert – miként Somlyó Györgyről írott portréjában mondja – „a költő, ha meg akarja ismerni a világot és önmagát, csakis a költészetet használhatja fel”. Pomogátsnak néhány mondatával és gondolatával akár vitába is lehetne szállni, azt azonban mindenképpen méltányolni kell, hogy a „szigettenger” hőseit összekötő „történelmi tudat” és „közösségi szolidaritás” tanulmányaiban, esszéiben, kritikáiban és verselemzéseiben nem lép

ki a költészet kereteiből, hiszen jól tudja, és követi is tudását, hogy a költőnek a költészen kívül nincs más esélye, se eszköze arra, hogy mondjon, közöljön, akár ábrázoljon is valami fontosat. A költészet kerete pedig rendkívül tág, a nyelv egészét foglalja magában. A nyelv lépett arra a pódiumra, amelyről egykor a „lángoszlop” szava hallatszott. Pomogáts írásai nem nyelvkritikai írások, és ha közvetlenül nem is, de közvetve mindenképpen megfogalmazzák azt, hogy a „szigettengeri”, „szigetlét” költője sem „használhat fel” semmit, és őt magát sem használhatja fel semmi a költészen, azaz a nyelven kívül.

Ebből a nézőpontból értelmezhető Pomogátsnak az a meggyőződése is, amit a második Vas Istvánról szóló írásában a költőtől vett szóval úgy fejez ki, hogy a magyar költészet „változataival, sőt ellentéteivel, megosztottságával, önmagán belüli elszigeteltségeivel, gyilkos gyűlöleteivel együtt szétbonthatatlan szövevény”. Ezt a „szétbonthatatlan szövevényt”, ennek egyik, a közelmúltig mindenképpen uralkodó vonulatát követte végig Pomogáts Béla *A költészet szigettengerén szemlélődve és hajózva*. Mindig az értékérzékeny néző látszóvél és iránytűjével. És hogy valóban a magyar költészetnek mondott „szétbonthatatlan szövevény” meggyőződéses szószólója ő, mi sem bizonyítja jobban, mint az, amit csakúgy Vas István nyomán a „népi-urbánus” ellentét „fétiséről” és „tabujáról” gondol. Ez az „áldatlan, következményeiben máig ható polémia” – szerinte is – „a valóságos képtelenségeknek a józan ésszel ingerkedő családjába tartozott” keletkezésekor és tartozik napjainkig, „a huszadik század magyar irodalmi és közéletének házi abszurdjaként”.

Pomogáts Béla, a magyar irodalom „szétbonthatatlan szövevényének” hirdetője, október 22-én töltötte be hetvenedik életévét.